

V. M.

Zdravilni vrelci Dolenjskih Toplic

Dolenjske Toplice imajo bogato zgodovino, kar kaže arheologija s prazgodovinskim Cvingerjem, predvsem pa bogate termalne vrelce, ob katerih se je več stoletij razvijal zdraviliški turizem. Nedavno so izdali zajetno knjigo, v kateri 21 avtorjev opisuje zgodovino kraja.

Dolenjske Toplice

Občina Dolenjske Toplice je izdala zajetno (555 strani velikega formata) monografijo *Dolenjske Toplice v odsevu časa*, ki jo je uredil dr. Robert Peskar. V njej je objavljenih 21 prispevkov, v katerih so različni avtorji prikazali naravo,

zgodovino, predvsem pa zgodovino toplic. Drago Kladnik in Marjan Ravbar sta pod naslovom *Topliška dolina in njeni ljudje* podala geografski oris, Andrej Lapanje in Mihael Brenčič sta prikazala geološke in hidrogeološke razmere,

Andrej Hudoklin potok Sušico s kraškimi in termalnimi izviri, Borut Križ arheološka najdišča, France Baraga Dolenjske Toplice v najstarejših zgodovinskih virih, Boris Golec nastanek in zaton edinega zdraviliškega trga na Slovenskem, Julijana Visočnik začetke župnije Toplice, Blaž Otrin župnijo Toplice od prehoda v ljubljansko

škofijo do začetka druge svetovne vojne, Robert Peskar župnijsko cerkev sv. Ane in nekdanji tabor, Stane Granda politično, gospodarsko in socialno sliko Toplic z okolico v 19. stoletju, najobsežnejši je prispevek Marka Pršine o Toplicah in topliških hišah, zelo izčrpen je prikaz Mateja Riflja o zdravilišču Dolenjske Toplice, Matjaž Ravbar piše o Invalidskem domu, Mitja Simič o parkovnem urejanju, Marko Koščak o topliškem turizmu med preteklostjo in prihodnostjo, Tjaša Zupančič o društvih in družbenem življenju, Judita Podgornik Zaletelj o družbenopolitičnem življenju v 20. stoletju, Rok Žnidaršič o sodobni arhitekturi Dolenjskih Toplic, Mitja Sadek o arhivskem gradivu o Dolenjskih Toplicah, Darja Peperko Golob in Mateja Kambič sta prikazali pomembnejše osebnosti, na koncu pa je Dušan Štepec podal še kroniko. Knjiga je poleg bogate vsebine tudi zelo bogato ilustrirana z mnogimi slikami.

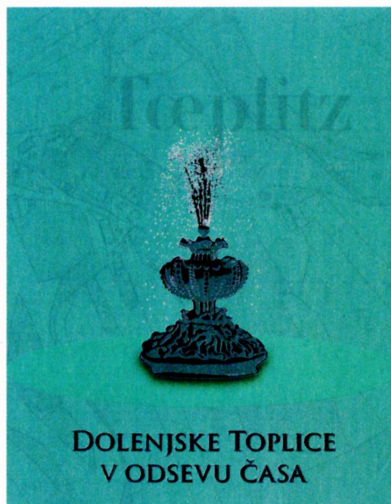
Gradišče na Cvingerju

Naj na kratko predstavimo le gradišče na Cvingerju pri Dolenjskih Toplicah, ki spada med najpomembnejše tovrstne arheološke točke na Dolenjskem, danes pa je tudi zato, ker je v neposredni bližini turistično razvit kraj, lepo urejeno za ogled. Arheološke najdbe dokazujejo, da je življenje na tem prostoru potekalo od kamene dobe do zgodnjega srednjega veka.

Gradišče je nastalo v prvem tisočletju pr. Kr., v času starejše železne dobe, ki jo na Dolenjskem zaznamujejo z obzidji utrjena naselja, zemljene gomile in številni izdelki iz železa. Prav železo, ki so ga pridobivali s taljenjem v okolici nabrane železove rude, je trgovsko povezovalo takratne prebivalce Cvingerja z ljudstvi iz območij severne Italije, Alp, Panonske nižine in Balkana. Dolenjska se je tako prvič dejavno vključila v evropsko prazgodovino.

Gradišče je zraslo na zahodnem vrhu kopastega griča Cvinger, ki se dviguje med dolinami Krke, Sušice in Radešče. Lokacija naselja je bila izbrana na zakraselem in danes pogozdenem hribu tako, da so v obrambni sistem naselja vključene naravne danosti. Gradišče je bilo gospodarsko in politično središče, ki je obvladovalo in nadziralo pomembno pot po dolini Krke ter prehod v Belo krajino.

Naselje je obdajalo obzidje, ki je bilo najprej zgrajeno iz zemljenega, z lesom opaženega nasipa. Po požaru, ki ga nakazujejo ostanki oranžno rdeče prežgane zemlje, so ga nadomestili s kamnitim. Zgrajeno je bilo iz apnenčastih lomljenčev, ki so bili z notranje in zunanje strani skrbno zloženi, osrednji del zidu pa je bil zapolnjen s kamnitim drobirjem. Danes je vidno kot kamnit okop, ki se na notranji strani dviguje do višine dveh metrov, na zunanji strani pa strmo pada proti dolini. Dober meter debelo obzidje je bilo dolgo 720 metrov in visoko nekaj metrov ter okrepljeno s pokončnimi bruni. Na južnem delu so še vidna vrata v naselje, prav tako cesta, ki vodi do območja talilnic. Manjši del obzidja je bil leta

1990 delno rekonstruiran. Še vidno obzidje je med ljudmi ustvarjalo vtis, da je v preteklosti na hribu Cvinger stal samostan. Po njegovih menih naj bi spodaj ležeča Meniška vas dobila ime.

Zgodovina izkopavanj

Z raziskavo naselja je že konec 19. stoletja na zahtevo Josefa Szombathyja, vodje antropološko-prazgodovinske zbirke Prirodoslovnega muzeja na Dunaju, začel Jernej Pečnik. To je bilo prvo večje izkopavanje prazgodovinskega naselja na Kranjskem. Szombathy je tako v svojem dnevniku prvi opisal zgradbo prazgodovinskega obzidja in mu dodal skice. V tridesetih letih 20. stoletja je na zahodnem delu gradišča izkopaval še Walter Schmid, žal pa so rezultati njegovega dela izgubljeni. Ohranili so se le skromni podatki iz časopisa *Jutro*, v katerem so objavili novico o štirih stavbah, ki jih je našel. Po ljudskem izročilu naj bi pred prvo svetovno vojno na Cvingerju izkopavala tudi vojvodinja Mecklenburška, vendar pisni viri o njenem delovanju na območju Dolenjskih Toplic niso znani. Leta 1986 je na Cvingerju s sodobnimi raziskavami začel takratni Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. V šestih zaporednih letih je arheološka ekipa izkopala šest sond, ki so zadovoljivo pojasnile videz prazgodovinskih obzidij in njihovo časovno sosledje, v njihovi notranjosti pa nakazale način gradnje stanovanjskih stavb.

Najstarejše obzidje, ki je obdajalo Cvinger, je bilo zgrajeno iz lesa in zemlje. Med dvojni opaz iz lesenih

brun s širino dobrega metra so njegovi graditelji nasuli ilovico. Ker je to obzidje uničil požar, se je ta prežgala. Ohranila se je kot rdeče-oranžno-siva gmota, ki je prekrivala pooglenele stene opaža, ki se je zrušil pod prežgano zemljo. S pomočjo radiokarbonske analize ostankov lesa in nekaj drobnih najdb lončenine lahko to obzidje datirajo v čas pozne bronaste dobe oziroma v začetek starejše železne dobe (9.–8. stoletje pr. Kr.). Nad ruševine oziroma ostanke tega obzidja je bilo postavljeno kamnito obzidje. Širina tega zidu je znašala dva metra. Kamnit zid so utrjevala še pokončna bruna, ki so segala pod nivo zidu. Na notranji strani so tik ob obzidju stale stavbe. Zgrajene so bile iz brun. Stavbe so bile postavljene na vodoravno položena bruna, ki so ležala v manjših jarkih, s čimer so tvorila temelje. V nekaj primerih so imele stavbe temelje sestavljene iz vodoravno zloženih kamnov. Stavbe so imele še shrambene jame, ki so bile vkopane v tla.

Drobne najdbe iz notranjosti naselja so predvsem predmeti, povezani z vsakdanjim življenjem. Pomembni dejavnosti prazgodovinskih prebivalcev Cvingerja sta bili taljenje železa in kovaštvo. Sledovi teh dejavnosti so prisotni tako v naselju, kjer je več kovaške žlindre, kakor tudi na južnih pobočjih Cvingerja. Tam se razprostira 50 x 200 metrov veliko območje, ki so ga geofizikalne meritve potrdile kot območje metalurške dejavnosti. Pri terenskih pregledih tega območja se je na površini pojavljala velika količina železove žlindre in ostankov prežgane gline. Arheološka sonda velikosti 4 x 4,5 metrov je razkrila ostanke kar dvanajstih železarskih talilnih peči. Ohranili so se le njihovi spodnji deli z ostenjem, ki je bilo izdelano iz gline.

Gomilno grobišče

Skozi utrjena vrata vodi pot iz naselja po utrjeni vhodni ulici navzdol do talilnega območja in se proti jugu nadaljuje do gomilnega grobišča Branževca nad današnjo vasjo Sela. Grobišče danes šteje še vidnih 26 zemljenih gomil. To so v tlorisu okrogle kopaste tvorbe s premerom 6 do 20 metrov in z ohranjenostjo višino do 4 metre. V času njihovega nastanka in uporabe so bile

precej višje. Z izkopavanji gomil na Branževcu je leta 1898 začel Jernej Pečnik in v tem ter naslednjem letu izkopal 16 gomil ter še eno pri Meniški vasi. Nekajkrat je izkopavanje obiskal direktor Prirodoslovnega muzeja na Dunaju Josef Szombathy, ki je delo finančno pokrival. Izkopano gradivo je zato prišlo v Naravoslovni muzej na Dunaju in je arheološko tako pomembno, da je njegov del še danes na ogled na stalni razstavi.

Vsi predmeti iz gomil sodijo v mlajše obdobje starejše železne dobe ter v začetek mlajše železne dobe. Gomilna grobišča sodijo med klasična starejšeeželeznodobna najdišča Dolenjske, ki so s svojimi bogatimi najdbami v arheološkem svetu že ob koncu 19. stoletja sooblikovala pojem »cvetočih dolenjskih halštata«. Izkopane gomile so ležale tako na južnih pobočjih Cvingerja nad Seli kakor tudi na severni strani pri Meniški vasi, kjer pa danes niso več vidne. Med izkopanimi predmeti prevladujejo lončene posode s hrano in pijačo, ki so jih v grobove priložili umrlim kot popotnico v onostranstvo. Praviloma so vse posode okrašene s plastičnim, vrezanim in slikanim okrasom. Pogosto imajo ročaje in stojijo na različno visokih nogah. Izdelovali so jih prostoročno v domačih lončarskih delavnicah, najdemo pa jih v moških in ženskih grobovih. Poleg lončenih posod so bili v ženske grobove priloženi še nakitni predmeti: bronaste masivne in votle, različno okrašene zapestnice in nanožnice, bronaste in železne zaponke različnih tipov in velikosti, bronasti lasni obročki, bronasti okrašeni valjasti uhani in obeski. Ob njih najdemo še ogrlice, izdelane iz uvoženih jantarnih jagod ter iz raznobarnih, bogato okrašenih in na Dolenjskem izdelanih steklenih jagod. Med najznačilnejše grobne pridatke ženskih grobov sodijo tudi okrašena lončena vretenca (vztrajniki) ter uteži za preslico pri predenju volne.

Popotnica v onostranstvo

V moške grobove so bili poleg lončenih posod s popotnico priloženi še železno in bronasto orožje ter deli oblačil in opreme. Oborožitev bojnika sta sestavljali železna tulasta ali plavutasta sekira ter ena ali dve sulici. K opremi je

sodil ukrivljen železen nož in kamnit brus ter kovinska pasna garnitura.

Posebno kategorijo pokojnikov predstavljajo pokopi, kjer se kot grobni pridatki pojavljajo bronašte čelade, konjska oprema ter bronasto posodje. V teh grobovih so arheologi prepoznali vodilni sloj tedanje družbe – halštatske kneze, veljake, ki so v svojih rokah združevali vojaško, politično in ekonomsko oblast. S prestižnimi pridatki so tudi v zagrobnem življenju predstavljali posebnost, ne le v okviru svoje družine, temveč v celotni skupnosti. Poleg izjemnih grobnih pridatkov sta status pokojnika nakazovali še njihova lega v gomili ter grobna arhitektura. Izpostaviti velja t. i. grob 9 v gomili V, ki je bil, kot poroča izkopavalec Pečnik, »prekrit kar s tremi vozovi kamenja«, vseboval pa je čelado negovskega tipa, bronasto narebreno cisto, dve sulici, sekira, nož, britev, bronaste fibule in pasno garnituro. Njemu je podoben grob 17 v isti gomili, le da gre v tem primeru za dvojni pokop – pokop moškega in ženske. V njem se poleg značilnih moških grobnih pridatkov, kot so bronašta negovska čelada, dve železni sulici in sekira, dva železna ražnja, nož in britev, deli pasu in obročki ter bronašta situla in bronasta kotlička, pojavljajo še značilni ženski pridatki, kot so jantarne ogrlice ter votle in masivne bronaste zapestnice.

Spominske plošče ob cerkvi sv. Ane

Bronasta situla

Posebnost predstavlja tudi grob 23 v gomili II. V tem, po pridatkih sodeč moškemu grobu sta ležali dve železni sulici, železen nož, dve bronasti certoški fibuli, bronasti pasni jezički, železna ostroga ter bronašta figuralno okrašena situla. Ta je skupaj s situlama iz Vač in z Magdalenske gore ena najlepših v Sloveniji. Situlski spomenik ima plašč, ki je okrašen s tremi figuralnimi frizi. Na zgornjem je prikazan spreved jezdec in enosnih vozov s konjsko vprego. Prvi v sprevedu, ki se premika v levo, je pešec, sledi mu vprežni dvo-kolesni voz s potnikom ter na voz stopajočo osebo z dolgo palico. Sledita konja, ki ju na povodcu vodita moža, ter slabo viden vprežni voz, ki mu sledi še konjenik. Vse osebe so moškega spola in pokrite z baretkam podobnimi pokrivali. V drugem, osrednjem frizu, ki je precej poškodovan, je predstavljen spreved pešcev ter jezdec. V spodnjem, poškodovanem frizu je znana scena lovca z lokom in šolanim lovskim psom ter trop rogatih živali. Situla je okrašena v klasičnem situlskem stilu s prehoda iz 6. v 5. stoletje pr. Kr.

Med situlske spomenike iz grobov na Cvingerju sodi še figuralno okrašena pasna spona iz groba 21 gomile XI, ki pa je slabše izdelana, saj so konji na njej dokaj slabo prikazani. Na tem grobišču so poleg opisanih našli še tri bronaste situle z neokrašenimi plašči, dva bronasta kotlička, tri bronašte čelade, bogato konjsko opremo, množico orožja, nakitnih predmetov ter lončenega posodja.

Na območju Cvingerja posebnost predstavlja lončena posoda, ki je bila vkopana v prazgodovinsko gomilo in se po obliki, izdelavi in okrasju bistveno loči od ostalih lončenih posod, ki so ležale v prazgodovinskih grobovih. Kaže, da je bila ta za 7. stoletje značilna posoda v prazgodovinsko gomilo vkopana naknadno, s čimer predstavlja enega prvih žganih slovanskih pokopov na našem prostoru.

Pot Cvinger

Cvinger pri Dolenjskih Toplicah je eno najpomembnejših starejšeeželeznodobnih središč Evrope. Najdišče je v naravi predstavljeno kot arheološka pot Cvinger, ki je dolga 2,5 km. Izhodišča pešpota so v Meniški vasi, na križišču v gozdu pri odcepu za Dolenje Polje in pri pokopališču. Speljana je po gozdnih stezah ter markirana in opremljena s pojasnjevalnimi tablamami na izhodiščih in gradišču, pri talilnicah železa ter pri gomilah. Pot je ena prvih tovrstnih tematskih poti v Sloveniji. Speljana je po zakraselem gozdu in predstavlja prazgodovinsko dediščino v izvirnem okolju. Ostanki mogočnih obzidij, ki so bili delno rekonstruirani, in okopov naselja, še vedno vidne zemljene gomile ter železarsko-talilno območje zgovorno pričajo o gospodarski moči in pomenu skupnosti, ki je pred poltretjim tisočletjem sooblikovala evropski kulturni prostor in neizbrisno obogatila zakladnico skupne evropske kulturne dediščine. Pot ni zahtevna, spremlja pa jo tudi lična zloženka. ✕